

Het rijk van de schaarste en het rijk van de overvloed

Kroonbede, Amersfoort, 15 september 2025

Geachte stadsgenoten, geloofsgenoten en politici hier aanwezig, mijn naam is Paul Schenderling, ik ben 37 jaar, getrouwd met Margje en vader van Daniël en Talitha en woonachtig in Amersfoort. Ik ben oprichter en bestuurder van Stichting Genoeg om te Leven, een stichting met als missie om sociale en ecologische rechtvaardigheid te bevorderen, bekend van Postgroei Nederland, Just Enough en Leven van genoeg.

De lezing die ik heb voorgesteld voor vanavond komt uit Marcus 8, vanaf vers 1 tot en met vers 21. In de meeste Bijbels staat er als titel boven dit Bijbelgedeelte: **De tweede wonderbare spijziging**. Deze titel komt in Marcus twee keer voor, want in Marcus 6 vinden we een parallel verhaal waarin een grote menigte gevoed wordt, de eerste wonderbare spijziging.

Om maar meteen met de deur in huis te vallen: de titel die boven het Bijbelgedeelte staat dat we zojuist hebben gelezen zet ons op het verkeerde been. Het is een titel die de evangelist vrijwel zeker *niet* gekozen zou hebben.

Wat de titel impliceert is namelijk plat gezegd ongeveer dit: er was schaarste..., toen was er een wonder..., en toen was er overvloed. Wat in deze ultrakorte samenvatting van Marcus 6 en 8 misgaat, is dat deze titel de fout die we de discipelen zagen maken volledig overneemt en bevestigt, namelijk de fout om te kijken naar de wereld met een blik van schaarste. Een blik van schaarste wil zeggen: overal een tekort zien en je daar zorgen over maken.

Die manier van kijken zit heel diep in mensen, het is een door-en-door menselijke obsessie, en het is moeilijk af te leren. Daarom is de blik van schaarste waarschijnlijk ook in de titel van het Bijbelgedeelte terechtgekomen, toen die er later bij bedacht is (in de brontekst staan nl. geen titels).

Maar Jezus geeft ons in dit Bijbelgedeelte juist heel bewust het voorbeeld van een *totaal andere manier van kijken*, namelijk de blik van overvloed. En Hij berispt zijn discipelen nadrukkelijk voor hun foute manier van kijken.

Zo lezen we in vers 17 en 18 de indringende vraag die Jezus de discipelen – en ook ons – voorhoudt:

Ziet u het nog niet in en begrijpt u het niet?

Hebt u nog uw verharde hart?

U hebt ogen, en u ziet niet? En u hebt oren, en u hoort niet?

We doen er daarom goed aan om niet te snel te denken dat we dit Bijbelgedeelte wel begrijpen, bijvoorbeeld omdat we het gedeelte al vaak gehoord hebben. Laat staan dat we denken dat we de houding die Jezus ons voorhoudt al aangeleerd hebben. Ik wil u vanavond nadrukkelijk vragen om de pretentie dat we zouden weten waar Jezus over spreekt af te leggen, al was het maar voor even. Om in alle bescheidenheid toe te geven dat onze hoofden en onze harten zich in een dichte mist bevinden. Dat we het lastig vinden om de stem van Jezus te verstaan in onze verwarrende tijd. Dat we eigenlijk niet zo goed weten waar het naartoe moet met ons land. Die bescheidenheid over onszelf en dat ontzag voor de Woorden van Jezus is de basis van wijsheid en van goed leiderschap. Ik heb er zelf veel aan gehad en veel geleerd over dit Bijbelgedeelte; en nog steeds denk ik dat ik het geheim dat centraal staat in deze tekst slechts gedeeltelijk en soms – in een flits – begrijp.

Er is nog een tweede aspect van Marcus 8 dat we vaak over het hoofd zien. De houding die Jezus ons voorhoudt staat in deze tekst niet op zichzelf maar staat nadrukkelijk in contrast met de houding die gevestigde rijken en gevestigde religies ons voorhouden. Want in vers 15 waarschuwt Jezus Zijn discipelen met deze woorden:

*Kijk uit, pas op, voor het zuurdeeg van de Farizeeën
en voor het zuurdeeg van Herodes!*

Zuurdeeg, dat zijn de bacteriën die door de lucht zweven of in een bewaard stukje deeg zitten, die worden toegevoegd aan het pas geknede deeg, het hele deeg doortrekken en het deeg laten rijzen en smaak geven. Als het goede bacteriën zijn, dan smaakt het brood heerlijk – brood met zuurdesem is niet voor niets een enorme hype onder hippe mensen – maar als het slechte bacteriën zijn, dan smaakt het brood nergens naar.

Zuurdesem een schitterende metafoor voor iets onzichtbaars dat onze manier van kijken, onze manier van denken en onze manier van handelen doortrekt, en bepalend is of we iets goeds of iets slechts van ons leven en onze samenleving bakken. Je kunt het niet pakken, maar het heeft een bepalende invloed.

Herodes vertegenwoordigde de gevestigde macht, het Romeinse rijk, de Farizeeën vertegenwoordigden de gevestigde religie in Israël, het orthodoxe Jodendom. Daarom staan het zuurdeeg van Herodes en het zuurdeeg van de Farizeeën dus voor de manier van kijken, denken en handelen van het gevestigde rijk en de gevestigde religie. En precies daarmee staan de boodschap en houding van Jezus dus scherp in contrast. De kernvraag die ik vanavond met u wil behandelen is daarom:

Wat is het grote geheim van de houding van Jezus?
Hoe contrasteert deze houding met de houding
van de discipelen, die door en door beïnvloed is
door de manier van kijken van het gevestigde rijk en
de gevestigde religie? En wat betekent dat voor
ons, als wij bidden voor het rijk der Nederlanden?

De houding van Jezus en het contrast met de houding van
de discipelen treffen we zowel in Marcus 6 als in Marcus 8
aan, misschien nog wel het duidelijkst in Marcus 6. Als de
discipelen in Marcus 6 bij Jezus komen om te zeggen dat
de menigte niets te eten heeft, dan zegt Hij: 'Geven jullie
hun maar te eten.' Waarop de discipelen zeggen: 'Moeten
wij voor tweehonderd penningen – dat is tweehonderd
keer het dagloon van een dagloner – brood gaan kopen
en hun te eten geven?!'

De discipelen laten ons hier twee neigingen zien die voor
ieder van ons herkenbaar zijn. De eerste is de neiging om
schaarste te zien en bezorgd te zijn. De tweede is de
neiging om onze bezorgdheid af te kopen met geld. Eerst
is het: 'Help, het is al laat en we zijn het eten vergeten!' –
Waarop Jezus zegt: 'Geven jullie hun maar te eten.' – Dan
volgt de koopreflex: 'Moeten we voor 5.000 mensen
brood gaan kopen?!'

En dan geeft Jezus ons dit voorbeeld, Hij zegt:

Hoeveel broden hebt u? Ga eens kijken.

Het rijk van de schaarste en het rijk van de overvloed

Dan gaan de discipelen kijken en in Marcus 6 vinden ze vijf broden en twee vissen en in Marcus 8 vinden ze zeven broden. U weet waarschijnlijk dat zeven in de Bijbel een symbolisch getal is, het getal van de volheid.

Met andere woorden, de vraag van Jezus – ‘Hoeveel broden hebt u? Ga eens kijken’ – zet ons ertoe aan om te kijken wat er *wel* is in plaats van wat er *niet* is, om niet naar de *schaarste* te kijken maar naar de *overvloed* die er, als je met de juiste ogen kijkt, *al is*.

Let ook eens op dat andere veelzeggende detail in Marcus 6, waarin Jezus de mensen vraagt om in het groene gras te gaan zitten, een subtiele verwijzing naar Psalm 23, de Psalm van de overvloed:

De HEERE is mijn Herder, mij ontbreekt niets.

Hij doet mij neerliggen in grazige weiden,

Hij leidt mij zachtjes naar stille wateren.

Hij verkwikt mijn ziel,

*Hij leidt mij in het spoor van de gerechtigheid,
omwille van Zijn Naam.*

Vervolgens lezen we:

*Jezus keek op naar de hemel, zegende en brak de
broden en gaf ze aan Zijn discipelen, om ze de*

*mensen voor te zetten, en de twee vissen
verdeelde Hij onder de mensen.*

We zien Jezus dus al met al drie dingen doen: 1) kijken wat er is, 2) opkijken naar de hemel en 3) uitdelen. Dát is in de kern de houding die Jezus ons voorhoudt: naar beneden kijken, naar de overvloed die Schepping ons biedt, omhoogkijken, om God te danken en ons vertrouwen op Hem te vestigen, en delen, met wie het nodig hebben. Het rijk dat we dan binnentreden, is het rijk van de overvloed.

Want tot op de dag vandaag geldt, ook met de 8,1 miljard mensen en ontelbaar veel andere levende wezens die op deze aarde wonen, dat de Schepping genoeg biedt voor iedereen. Laat ik u daar eens een hele concrete opsomming van geven, in zeven punten.

De overvloedige Schepping biedt:

1. Genoeg eten voor iedereen, inclusief de mogelijkheid om 1 tot 2 dagen per week vlees en zuivel te eten;
2. Genoeg water voor iedereen, om te drinken, koken en wassen;
3. Genoeg vezels voor kleding voor iedereen, zo'n 5 kledingstukken per persoon per jaar;
4. Genoeg bouwmaterialen voor een huis voor iedereen, met 15 m² per persoon, inclusief de energie die nodig is om alle huizen te verwarmen of af te koelen tot 20 graden;

5. Genoeg materialen voor vele andere goederen voor iedereen, zoals één telefoon per persoon waar we 10 jaar mee doen en één laptop per huishouden;
6. Genoeg hulpbronnen voor openbaar vervoer voor iedereen;
7. En genoeg hulpbronnen om onderwijs en gezondheidszorg te bieden voor iedereen.

Alle zeven punten die ik zojuist noem zijn mogelijk voor 8,5 mensen op aarde én binnen de draagkracht van één aardbol, en gaan dus niet ten koste van al het andere leven op aarde, zo blijkt uit de gegevens die Matthias Olthaar heeft verzameld en toegelicht in zijn nieuwe boek *Alles van waarde*. Het zijn als het ware de zeven broden voor de mensheid, *die er gewoon al zijn, mits we ze zien, God ervoor danken en ze eerlijk delen*. Dát is het rijk van de overvloed, het rijk waar we volgens Jezus ons kijken, denken en handelen op moeten richten.

Maar er is nog een tweede rijk, met een totaal andere manier van kijken, denken en handelen. Een rijk dat zo machtig en dominant is dat het ons hele kijken, denken en handelen doortrekt. Dat is het rijk van de schaarste.

Het rijk van de schaarste leert ons om niet te kijken wat er *al is* maar naar wat er *niet is*. Het rijk van de schaarste leert ons om dat wat je nog niet hebt is op te kopen en naar je toe te trekken met geld, in plaats van op God en op gemeenschappen te vertrouwen. En het rijk van de schaarste leert ons om zoveel mogelijk op te potten:

dood geld en dode spullen die opgeslagen worden in dode huizen met dode tuinen op een steeds dodere planeet waar miljoenen mensen wonen met echte honger en *echt* gebrek, maar die desondanks beter begrijpen wat overvloed is dan de mensen die veel te veel hebben.

Het rijk van de schaarste wordt ten diepste geregeerd door angst. Angst om tekort te komen, angst om geen erkenning te krijgen, angst om dood te gaan zonder alles uit het leven te hebben gehaald, een leven waarvoor het leven van andere mensen en andere levende wezens uitgeknepen moet worden in een onmogelijke poging om de onverzadigbare materiële behoeften van de inwoners van het rijk van de schaarste te stillen.

In Marcus staat koning Herodes, met zijn absurde grootgrondbezit, zijn megalomane bouwplannen en zijn angstige paranoia, symbool voor deze houding. Op literaire maar niet mis te verstane wijze plaatst Marcus namelijk *tussen* de maaltijden van Jezus in Marcus 6 en Marcus 8 het verhaal over de maaltijd van koning Herodes. Nou ja, maaltijd, je kunt beter zeggen een drinkgelag, waarin de dochter van Herodes de mannen moet behagen en dat uitloopt op de gruwelijke dood van Johannes de Doper, wiens hoofd op een zilveren schaal de “feestzaal” binnengedragen wordt.

Herodes had zijn macht en rijkdom verkregen door zijn ogen te sluiten voor de noden van zijn volk en deel te nemen aan het rijk van de Romeinen. Het is een rijk dat we

vandaag de dag nog steeds bewonderen; en dat zegt veel over ons.

Het Romeinse rijk was namelijk een rijk waarin de vruchten van de aarde en de vruchten van de arbeid van de periferie, de veroverde gebieden, naar het centrum, Rome, stroomde. Dat gebeurde via drie mechanismen: 1) plundering, zowel beleefde als gewelddadige plundering, 2) politieke onderdrukking, en 3) ontmenselijking van dagloners, slaafgemaakten en zwakkeren in de samenleving.

De meeste mechanismen spreken voor zich; wat ik bedoel met beleefde en gewelddadige plundering wellicht niet. Bij beide vormen van plundering speelde geld een centrale rol. Geld was een uitvinding van oorlogszuchtige heersers, zoals de Romeinse keizer. Zij betaalden soldaten met muntgeld en eisten tegelijkertijd belastinggeld van alle andere onderdanen. Om die belasting te kunnen betalen waren boerenfamilies gedwongen om levensmiddelen te verkopen aan rondtrekkende legioenen. Die verkopen waren cruciaal voor de militaire logistiek. Wie die belasting niet kon betalen werd dagloner of tot slaaf gemaakt. Gewone mensen werden armer, de keizer en zijn kliek machtiger. Op deze manier hingen beleefde plundering – dat wil zeggen belastingheffing, waarmee een deel van de vruchten van de aarde en de vruchten van de arbeid werd afgeperst – en gewelddadige plundering – dat wil zeggen

militair geweld of de dreiging daarvan – dus nauw met elkaar samen.

Niet alleen Herodes nam deel aan het rijk van de schaarste, door zelf boven op de Romeinse belasting nog extra belastingen te heffen voor zijn eigen gewin, maar de schriftgeleerden en Farizeeën ook. Ze deden dat in politiek opzicht, door samen te werken met de Romeinen, en, belangrijker nog, in theologisch opzicht, door rijkdom en de blik van schaarste niet fundamenteel te bekritisieren en door onze relatie met God te instrumentaliseren, bijvoorbeeld door rijkdom en gezondheid als beloning van God voor goed gedrag te zien.

Door dit contrast tussen de twee rijken zó scherp te stellen en zó niet te missen, dwingt het evangelie van Marcus ons om de pertinente vraag te stellen: *wat voor rijk is Nederland?* Aan welk rijk werken onze politici en bestuurders? Of vanavond nog specifiek: voor welk rijk bidden wij? Het rijk van de schaarste of het rijk van de overvloed?

Het blijkt dat in de vergelijking tussen Nederland anno 2025 en het Romeinse rijk in de tijd van Jezus een oordeel besloten ligt. Want deze vergelijking vertoont vele parallellen.

Allereerst de parallel qua blikrichting: ook al hebben bijna alle mensen in Nederland het meer dan drievoudige van wat er voor ieder mens op aarde beschikbaar is – wat

genoeg is om van te leven – *nog steeds* praten we in Nederland over weinig anders dan dat wat we nog *niet* hebben. *Nog steeds* worden Prinsjesdag en de verkiezingscampagne gedomineerd door economische groei en koopkrachtplaatjes en -praatjes. *Nog steeds* zijn we bang voor schaarste en gebrek, voor de kosten van de vergrijzing, voor de kosten van bestaanszekerheid en ontwikkelingssamenwerking. *Nog steeds* gaat het vestigingsklimaat voor grote bedrijven boven het *echte* klimaat en boven de toekomst van onze kinderen en mensen in het mondiale Zuiden die de gevolgen van de ecologische catastrofe moeten dragen.

Ten tweede is er de parallel qua politiek-economisch systeem. Het mondiale economische systeem waar Nederland aan deelneemt en dat Nederland mede in stand houdt wordt gekenmerkt door enorme hoeveelheden vruchten van de aarde en vruchten van de arbeid die stromen van de periferie, het mondiale Zuiden, naar het centrum, de rijkste tien procent aardbewoners, van wie het grootste deel in het mondiale Noorden woont, onder wie een groot deel van de Nederlanders. Er vindt dus net als in het Romeinse rijk jaar in, jaar uit een gigantische herverdeling van arm naar rijk plaats, doordat we onze koopmacht en kapitaalmacht gebruiken om veel te weinig te betalen voor de arbeid die mensen in het mondiale Zuiden voor ons verrichten, en voor de grondstoffen die we afnemen van landen in het mondiale Zuiden. Zoals Jason Hickel recent becijferde gaat het in

totaal om meer dan **een kwart** van het toch al schamele inkomen van het mondiale Zuiden dat op deze manier ieder jaar weer geroofd wordt door het mondiale Noorden. De wetenschap noemt dit *unequal exchange*.

Dit onrecht is onbevattelijk groot. We voelen meer empathie en begrijpen het beter, als we beseffen dat het hier niet alleen om materiële beroving maar ook om vrijheidsberoving gaat. En dan heel specifiek de vrijheid van de miljoenen mensen die geen leefbaar loon betaald krijgen. Een leefbaar loon is een mensenrecht en betekent genoeg voor een menswaardig leven, langs de lijnen van de zeven punten van een leven van genoeg dat ik zojuist schetste. In de meeste landen in het mondiale Zuiden ligt het minimumloon echter ver onder het niveau van een leefbaar loon. Dit maakt niet alleen dat mensen in onmenselijke omstandigheden moeten leven, maar ook dat zij onmenselijk veel uren moeten werken. Daarmee verliezen ze hun vrijheid: de vrijheid om zelf te beschikken over hun tijd, wat óók een mensenrecht is, de vrijheid om te verhuizen, de vrijheid om je baas te bekritisieren, de vrijheid om je kinderen op te voeden, de vrijheid om een toekomst te bouwen. Voor Westerse landen zijn in het mondiale Zuiden in totaal **365 miljoen** moderne dagloners werkzaam, van wie volgens de ILO het merendeel in de kwetsbare omstandigheden die ik zojuist beschreef. Voor Nederlandse consumptie gaat het om 10 miljoen mensen, voor Nederlandse exportketens nog eens 4 miljoen.

Er spelen ook andere politiek-economische mechanismen. Door onze multinationals die creatief boekhouden en door belastingparadijzen zoals Nederland roven we jaar in, jaar uit vele miljarden aan belastinginkomsten van overheden in het mondiale Zuiden. En door de braindrain van het Zuiden naar het Noorden aan te moedigen beroven we het Zuiden van talent. En landen in het mondiale Zuiden die zich aan dit systeem proberen te ontworstelen dwingen we terug in het gareel, vaak beleefd, via contracten en verdragen, wat je trouwens ook gewoon geniepig kunt noemen, en soms gewelddadig. En zo zijn er nog meer pijnlijke parallellen op politiek-economisch niveau.

Ten derde is er de parallel qua religieus en cultureel leiderschap. Ook vandaag de dag ontbreekt het veel – maar gelukkig niet alle – culturele en religieuze leiders aan fundamentele kritiek op de blik van schaarste in onze samenleving en aan systeemkritiek op het uitbuitende mondiale economische systeem waar we aan bijdragen.

En zo trekt vanavond, dankzij de grote kracht van het Woord dat tot ons komt via de evangelist Marcus, de mist van verwarring die over ons heen hangt over de vraag waar het naartoe moet met ons land voor even op. Daar waar we eerst nog met een wazige blik keken, zien we nu voor even in alle helderheid wat Jezus waarschijnlijk bedoeld heeft toen Hij de discipelen – en ons – indringend vroeg:

Ziet u het nog niet in en begrijpt u het niet?

Hebt u nog uw verharde hart?

U hebt ogen, en u ziet niet? En u hebt oren, en u hoort niet?

Wat we helder hebben gekregen is dat *achter* alle schermutselingen van onze tijd, waar vaak geen touw aan vast te knopen is, in wezen een strijd gaande is tussen twee rijken: het rijk van de schaarste en het rijk van de overvloed. Wat we helder hebben gekregen is dat we, door met nieuwe ogen naar de wereld te kijken, kunnen ontdekken dat er al genoeg *is*. We kijken er niet langer overheen dat we, om het met de woorden van Marcus uit te drukken, wel degelijk ‘één brood bij ons hebben in het schip’. Dat is waarschijnlijk een grapje van Marcus: met het zinnetje ‘ze hadden één brood bij zich’ bedoelde hij waarschijnlijk: het Brood des Levens, Jezus zelf.

Bovendien realiseren we ons dankzij de woorden van Marcus dat dankzij het werk van Jezus het kwaad al overwonnen *is*, dat Zijn rijk al begonnen *is* en dat Het zuurdeeg van Jezus – het werk van de Geest – al volop aan het werk *is*, in mensen, kerken, maatschappelijke organisaties en in sommige politieke leiders.

Dat is een boodschap die tegelijkertijd bevrijdt en scheiding aanbrengt, een boodschap die bemoedigend is én confronterend.

Het zuurdeeg van Jezus heeft daarom als het goed is een krachtige uitwerking op onze Kroonbede, ook vanavond.

Want wat we vanavond van Marcus aangereikt krijgen voor de Kroonbede is niets minder dan de inhoud van ons gebed. We moeten bidden voor genoeg voor iedereen. Bidden voor een radicale omslag richting rechtvaardige relaties met moderne dagloners, de duizenden moderne dagloners in eigen land en zeker ook de miljoenen dagloners in het mondiale Zuiden die werken voor onze consumptie en export. Bidden voor kwijtschelding van schulden. Bidden voor een einde aan de uitbuiting van de aarde. Bidden dat de lauwheid van veel religieuze en culturele leiders met hulp van de Geest omgevormd mag worden tot hongeren en dorsten naar gerechtigheid. En bidden, in alle scherpheid en rauwheid, dat de grote verzoeking die de vele slechte leiders van deze wereld met een verhard hart over ons afroepen, waaronder de sociale en ecologische catastrofe die zich momenteel voltrekt, ons bespaard mag blijven, vooral ook de vele onschuldige kinderen en mensen in het Zuiden die hier het meeste mee te maken krijgen.

In de woorden die Jezus Zelf ons leerde bidden klinkt het zo:

Geef ons heden ons dagelijks brood – waarmee we zeggen: geef ons genoeg om te leven voor vandaag; niet meer en niet minder, zodat er genoeg mag zijn voor iedereen.

Vergeef ons onze schulden, zoals ook wij vergeven onze schuldenaren – waarmee we zeggen: vergeef ons voor onze deelname aan het rijk van de schaarste, het mondiale economische systeem dat gebaseerd is op uitbuiting, zodat wij vanuit de bevrijding die Gods barmhartigheid ons geeft onze relatie met de onderdrukten van deze wereld radicaal kunnen hervormen.

En leid ons niet in verzoeking, maar verlos ons van de Boze – waarmee we zeggen: laat het oordeel en de catastrofe die slechte leiders over ons hebben afgeroepen aan ons voorbij gaan en bevrijd ons van het zuurdeeg van Herodes en van de Farizeeën.

Dit alles kunnen we samenvatten in deze ene bede:

Uw Koninkrijk kome – waarmee we zeggen: laat het Rijk van het overvloed komen, het Rijk waar Jezus, het Brood des Levens, Koning is, het Rijk dat niet van de rijken is maar van de armen, het Rijk van de vrede, het Rijk van de gerechtigheid, het Rijk van de vreugde.

Laat ons van dat Rijk vandaag al glimpen opvangen, in het werk van zachtmoedige mensen, het werk van kerken en maatschappelijke organisaties, en in het werk van de politiek leiders die geen verhard hart hebben.

Dat zijn enkele inzichten en beden die we aangereikt krijgen vanuit de tekst van Marcus die we gelezen hebben, een tekst die vele schatten in zich draagt en die mij telkens weer versteld doet staan. Ik hoop dat ik vanavond iets van dat geheim aan u heb kunnen overdragen.

Dank u wel.